

<https://doi.org/10.52256/2710-3560.97.2023.97.10>
УДК 378. 037

Юрій Івженко,
кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
завідувач сектору відділу науково-методичного забезпечення
професійної освіти,
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», м. Київ
ORCID ID 0000-0001-5879-0226
metody@ukr.net

Оксана Кузнєцова,
кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник
відділу науково-дослідної роботи
та атестації наукових кадрів,
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», м. Київ
ORCID ID 0000-0002-4587-2350
oksana_k74@ukr.net

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ В ОСВІТЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито сутність соціокультурних цінностей. Розглянуто різні наукові підходи до визначення основних характеристик соціокультурних цінностей. Встановлено, що соціокультурні цінності – це система переконань, поглядів, норм і стандартів, які формуються в суспільстві і визначають, як люди сприймають світ, взаємодіють між собою та з іншими членами суспільства. Соціокультурні цінності визначають, які дії та вчинки вважаються правильними і прийнятними та можуть бути основою для прийняття рішень у різних ситуаціях, можуть відігравати важливу роль у формуванні соціальних, політичних і економічних систем у суспільстві.

Визначені компоненти соціокультурних цінностей студентів ЗФПО: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий. З метою перевірки рівнів сформованості соціокультурних цінностей студентів розроблено діагностичний інструментарій, який охоплює критерії, показники та рівні. Запропоновано актуальні форми та методи просвітницької діяльності щодо формування соціокультурних цінностей студентів, що включає вивчення соціокультурних цінностей та корекції хибних уявлень про цінності.

Ключові слова: соціокультурні цінності, студенти, формування.

Yurii Yivzhenko, Oksana Kuznetsova. Formation of socio-cultural values of students in the educational environment of the institution of vocational prehigher education

The article reveals the essence of socio-cultural values. Various scientific approaches to determining the main characteristics of sociocultural values are considered. It has been established that sociocultural values are a system of beliefs, views, norms and standards that are formed in society and determine how people perceive the world, interact with each other and establish relationships with other members of society. Sociocultural values determine what actions and deeds are considered correct and acceptable and can be the basis for decision-making in various situations, can play an important role in the formation of social, political and economic systems in society.

Determined components of socio-cultural values of IVPE students: cognitive, emotional-value, behavioral. In order to check the levels of formation of students' socio-cultural values, a diagnostic toolkit was developed, which includes criteria, indicators and levels. Actual forms and methods of educational activities regarding the formation of socio-cultural values of students are proposed, which includes the study of socio-cultural values and the correction of misconceptions concerning values.

Key words: sociocultural values, students, formation.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ціннісна система сучасної молоді формується за умови становлення нового суспільства під впливом трансформації ієрархії загальнолюдських ціннісних орієнтацій. Зміни у суспільному житті призвели до того, що молодь більше орієнтується на особистий успіх, матеріальну забезпеченість, прагне до самоактуалізації, щоб забезпечити індивідуальні потреби та комфортне існування. Це зумовлює виникнення суперечності між вимогами сучасного соціуму до молоді та неготовністю певної її частини відповідати їм. Тому проблема формування ціннісних орієнтацій, моральних та духовних засад дуже важлива для українського суспільства. Своєю чергою А. Ярошенко зазначав, що особистість засвоює певні цінності та життєві настанови здебільшого у молодому віці, то система освіти та її заклади можуть бути «спеціальними інститутами соціалізації, через які суспільство може і повинно проводити свої цінності» [6].

Тому **метою** статті є виявлення особливостей формування соціокультурних цінностей у молоді в процесі навчання у закладах фахової передвищої освіти.

Аналіз останніх джерел і публікацій. У своїх дослідженнях ціннісній проблематиці приділили увагу відомі науковці України В. Андрущенко, І. Бех, Б. Гершунський, Л. Губерський, С. Драч, М. Дубина, М. Євтух, І. Зязюн, Т. Калюжна, В. Кремень, П. Кононенко, І. Надольний, М. Лукашевич, А. Міщенко та інші.

Питання соціокультурних цінностей молоді і особливості їх формування в процесі навчання і соціалізації у своїх дослідженнях розглядали Е. Бондаревська, Я. Боренько, В. Долженко, Л. Дябел, Е. Заредінова, А. Капська, О. Картавих, О. Кучерук, Т. Равчина, В. Ціба, А. Ярошенко.

Також аналіз сучасних досліджень показує, що багато дослідників, таких як А. Алексеева, Б. Ананьєва, Т. Антоненко, М. Бліхар, М. Боришевський, В. Лисовський, С. Максименко у своїх роботах приділяли увагу становленню особистості в умовах закладів освіти.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Американський психолог М. Рокич, який розробив концепцію дослідження цінностей і ціннісних орієнтацій, тлумачить цінності як стійкі переконання в тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування є пріоритетним з особистої чи соціальної точки зору. Він також досліджував ціннісні орієнтації особистості й пояснював їх як «абстрактні ідеї, позитивні чи негативні, не пов'язані з певним об'єктом або ситуацією, що виражають людські переконання про типи поведінки і бажані цілі» [8]. Американський соціолог Т. Парсонс стверджує, що цінності це вищі принципи, які забезпечують згоду в малих суспільних групах та в усьому суспільстві [9].

З позиції українського вченого І. Беха цінності – це «складний регулятор людської життєдіяльності, який відображає у своїй структурній організації зміст особливостей об'єктивної дійсності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і власне людину в усіх її об'єктивних характеристиках» [2]. Їхнє формування має охопити всі рівні розвитку та формування особистості: індивідуальний, віковий, загальносоціальний.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, вважаємо, що цінність - це поняття, яке засвідчить про важливість, значущість або призначення чогось для особистості або суспільства. Важливими аспектами цінностей можуть бути мораль, етика, соціокультурні чи релігійні стандарти, а також особисті цілі та бажання.

Треба наголосити, що соціокультурні цінності тісно пов'язані з поняттям «культура». Американські дослідники А. Кребер і Т. Парсонс поняття «культура» визначали як «передані та створені сутності й моделі цінностей, ідей та інших символічно значущих систем, які є чинниками, що формують людську поведінку, а також продукти такої поведінки» [7; 9].

Поняття «культура» можна розглядати, як «суспільно напрацьована, сукупна здатність живої колективної діяльності до перетворення світу відповідно до законів природи, суспільних потреб та мети суспільної життєдіяльності».

Що стосується соціокультурних цінностей, то дослідниця Я. Пономаренко інтерпретує їх як «інтеріоризовані норми, які є внутрішніми регуляторами поведінки спільнот і, як продукт унікального досвіду життєдіяльності, мають для тієї з них, що його створила, сакральний сенс» [4]. Також поняття «соціокультурні цінності» можемо розглядати з позиції Е. Заредінової як базові життєві смисли, детерміновані історією і культурою певного народу, які є мотиваторами і регуляторами соціальних ставлень та поведінки особистості і репродукуються в процесі її життєдіяльності [3].

Т. Артимонова, досліджуючи соціокультурні цінності, висвітлює їх у контексті ціннісного дискурсу студентської молоді як однієї із соціальних груп суспільства в період ринкових та демократичних трансформацій. Авторка стверджує, що означений дискурс розгортається під впливом внутрішніх факторів, зокрема таких як: «проголошення незалежності України, розбудова молодого держави, утвердження демократії, відродження культури тощо; та зовнішніх факторів: глобалізація, розвиток міжнародних відносин, міграційні процеси, зіткнення мусульманських і християнських цінностей, активізація міжкультурних комунікацій, екологічний, антиядерний та антитерористичний дискурс епохи тощо» [1].

На наш погляд, соціокультурні цінності – це система переконань, поглядів, норм і стандартів, які формуються в суспільстві і визначають сприйняття світу, взаємодію між людьми та встановлюють стосунки з іншими членами суспільства. Ці цінності впливають на поняття про мораль, справедливість, добро і зло, етичні норми та правила поведінки, а також на те, які цілі та цінності вважаються важливими в конкретному культурному, соціальному або груповому контексті.

Соціокультурні цінності визначають, які дії та вчинки вважаються правильними і прийнятними і можуть бути основою для прийняття рішень у різних ситуаціях, можуть відігравати важливу роль у формуванні соціальних, політичних і економічних систем у конкретному суспільстві, а різнитися залежно від культурного, географічного, історичного та іншого контексту. Вони охоплюють такі аспекти, як релігійні переконання, поняття про сім'ю, ставлення до природи, погляди на гендерну рівність, важливість індивідуальності та колективізму, ставлення до професійної діяльності та матеріальних статків, уявлення про успіх та щастя, етику взаємодії та багато інших аспектів життя суспільства.

У сучасному світі на зміст і структуру соціокультурних цінностей особистості впливають:

- політичні події та соціально-економічний розвиток держави;
- рівень розвитку громадянського суспільства, ставлення в якому до людини як до найвищої цінності;
- фундаментальні цінності громадянського суспільства європейського простору, а саме: обмеження ролі держави в суспільстві, надання громадянських свобод, дотримання прав людини загалом, а також прав етнічних груп і національних меншин у складі поліетнічної нації.

Крім того, необхідно враховувати наявність у суспільстві соціальної мобільності, яка характеризується переміщенням індивіда з одного соціального прошарку в інший та з однієї соціальної групи в іншу, яка розміщена на тому ж рівні та освітньої мобільності, що передбачає зростання інтересу до професійної та вищої освіти й надає можливість вибору варіантів навчання, зокрема онлайн-освіти як «освіти майбутнього».

У наш час в нашій державі формується суспільство з новими цілями та прагненнями, способом життя та цінностями, які своєю чергою регулюють та мотивують людські вчинки та загалом поведінку і відображають особливості суспільства з його ідейно-духовними, соціально-політичними та економічними поглядами.

Соціокультурні цінності допомагають особистості визначити свою ідентичність та самоусвідомлення, що особливо важливо в середовищі з різноманітними культурними впливами, етнічними, релігійними, культурними, та соціальними групами, які мають власні набори цінностей і переконань. Здатність адаптуватися до нових умов і зберігати своє власне ідентичне ядро може бути важливими новими вміннями, які базуються на соціокультурних цінностях. Вони визначають ступінь толерантності, розуміння і співчуття до інших, що може сприяти гармонійній взаємодії та взаєморозумінню і діалогу між різними культурними групами. Крім того, у полікультурному суспільстві особистості мають можливість обирати свої власні соціокультурні цінності, що відкриває широкий спектр можливостей для розвитку і самовираження.

Тому формування соціокультурних цінностей – це важливий процес, який відбувається протягом усього життя, але особливо активно впливає на студентство, яке відрізняється від інших соціальних груп рівнем освіти, сформованістю пізнавальної мотивації, відкритістю перспектив, високим рівнем соціальної активності та наявністю широких можливостей і гармонійного поєднання соціальної, а також інтелектуальної зрілості.

Треба підкреслити, що на формування соціокультурних цінностей у молоді впливають декілька факторів та стратегій:

- Сім'я як одна з основних сфер впливу на формування цінностей, де молодь навчається від членів родини, якими цінностями слід керуватися в житті.

- Освіта надає знання про різні аспекти культури, історії, етики й релігії, що своєю чергою допомагає молоді краще розуміти світ.

- Релігія і духовність.

- Спільноти та друзі. Молодь навчається взаємодіяти з різними групами людей, що може сприяти розширенню їхнього світогляду і розумінню різноманітних цінностей.

- Засоби масової інформації та інтернет можуть впливати на усвідомлення молоддю різних соціокультурних цінностей, але важливо навчити молодь критично сприймати інформацію й аналізувати її.

- Участь у громадському житті може сприяти розвитку цінностей, пов'язаних з відповідальністю перед суспільством і розвитком громадянської свідомості.

- Групова діяльність молоді та участь у різноманітних тренінгах може бути спрямована на розвиток соціокультурних навичок, лідерства, співпраці та міжкультурного розуміння.

- Обговорення та діалог сприяють відкритому обговоренню цінностей та різних поглядів на них у спільноті молоді і можуть допомогти доповнити власні цінності та зрозуміти погляди інших.

З метою вивчення особливостей формування соціокультурних цінностей студентів ми дослідили рівні сформованості соціокультурних цінностей. Відповідно до результатів аналізу психолого-педагогічних праць ми виділили когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий компоненти.

Отже, когнітивний компонент соціокультурних цінностей охоплює смисложиттєві цілі особистості, що обумовлюють ідеали, переконання, інтереси в процесі всієї життєдіяльності. Емоційно-ціннісний компонент соціокультурних цінностей складають емоційно-оцінне ставлення до себе, до членів родини, до інших членів суспільства, до навчання, до навколишнього світу, до Батьківщини тощо. Поведінковий компонент соціокультурних цінностей характеризується дотриманням моральних норм і цінностей у повсякденному житті, норм і правил міжособистісної взаємодії в різних соціальних умовах. Названі компоненти соціокультурних цінностей взаємодіють між собою, взаємозалежні і функціонують як єдине ціле.

Щоб визначити рівні сформованості соціокультурних цінностей у студентів, ми використали адаптовану до сучасних умов методику М. Рокича. Студенти мали ранжувати цінності з наданих в анкеті переліків [8].

Результати ранжування цінностей дозволяють розподілити за рівнем сформованості цінностей студентів на три групи. I група – 23% студентів, для яких характерна варіативність оцінок під час визначення цінностей, що свідчить про високий рівень сформованості ціннісних орієнтацій.

II група – 40% студентів, для яких характерними є ранжування цінностей з використанням оцінок «4», «5», що свідчить про середній рівень сформованості ціннісних орієнтацій.

III група – 37% студентів, які визначали цінності одним й тим же балом, що свідчить про низький рівень сформованості ціннісних орієнтацій.

Результати аналізу отриманих даних продемонстрували типологічні ціннісні орієнтації студентів закладів фахової передвищої освіти.

Так, до основних студенти віднесли такі термінальні цінності: здоров'я, цікава робота, матеріально забезпечене життя, любов, суспільне визнання, задоволення від життя.

А такі цінності, як щастя інших, впевненість у собі, наявність хороших і вірних друзів, розвиток, пізнання не посідають провідних місць. Ми вважаємо, що студенти майже не мають повноцінних уявлень про особистісні якості людини, оскільки більш націлені на кар'єру, соціальний престиж. Серед інструментальних цінностей основними є життєрадісність, вихованість (хороші манери, ввічливість), сміливість у відстоюванні власних поглядів, ефективність у справах. Відповідальність, посідає лише 7 місце.

Таким чином, можна стверджувати, що у студентів недостатньо сформовані ціннісні орієнтації у сфері соціокультурних відносин, і це сприяє розвитку кризи в усіх аспектах суспільного життя.

Треба наголосити, що період навчання у закладі фахової передвищої освіти суттєво позначається на розвитку ціннісних орієнтацій особистості, а також на засвоєнні нових соціальних ролей – цивільних, сімейних, моральних, економічних, у процесі чого відбувається усвідомлення та закріплення цінностей, визначення життєвих перспектив [3].

Тому ми вважаємо, що навчання та виховання – це два взаємопов'язаних компоненти правильно організованого та цілеспрямованого освітнього процесу, який є головною умовою розвитку та становлення молоді людини, спрямований не тільки на формування професійних знань, умінь та

навичок, але містить у собі потужні виховні можливості щодо формування соціальної зрілості, відповідальності, толерантності тощо.

Зміст формування соціокультурних цінностей студентів процесі під час навчання в закладі фахової передвищої освіти передбачав:

- поглиблення знань студентів про соціокультурні цінності та корекція хибних уявлень про ці цінності;
- розвиток знань у студентів щодо визначення своєї ідентичності та самоусвідомлення;
- вироблення у студентів навичок толерантного ставлення і позитивної рефлексії в міжкультурній взаємодії в суспільстві.

Ось деякі форми і методи формування соціокультурних цінностей:

1. Освітні програми. Розробка спеціальних освітніх програм, які містять елементи громадянського виховання та формування цінностей. Ці програми можуть охоплювати вивчення історії, культури, етики та громадянської відповідальності.

2. Позааудиторні заходи. Організація дискусійних клубів, гуртків, конференцій та семінарів, де молодь може обговорювати важливі соціокультурні питання та розвивати свої цінності.

3. Педагогічні методи. Використання інтерактивних методів навчання, рольових ігор та драматичних постановок для сприяння розумінню та внутрішнього усвідомлення цінностей.

4. Міжкультурна освіта. Залучення до програм освіти вивчення інших культур, мов і традицій для розширення світогляду та розуміння різних способів життя.

5. Медіаосвіта. Навчання молоді критично сприймати інформацію з мас-медіа та соціальних мереж, а також розуміти вплив медіа на формування їхніх цінностей.

6. Участь у проєктах. Залучення молоді до спільних проєктів, які сприяють взаєморозумінню, співпраці та розвитку цінностей солідарності та відповідальності.

7. Громадянська освіта. Вивчення основ громадянської культури, прав людини та демократії для підготовки молоді до активної громадянської участі.

8. Менторство та консультування. Можливість молоді консультуватися в дорослих або старших товаришів з питань цінностей та моральних принципів.

9. Оцінка та аналіз. Використання оцінок та спостережень для визначення ефективності освітніх програм і методів формування цінностей у молоді та їхнього вдосконалення.

Для ефективнішого використання вищезазначених форм у процесі дослідної роботи було проведено низку семінарів для різних категорій педагогів. Робота з педагогами закладів фахової передвищої освіти сприяла підвищенню емоційно-позитивної мотивації щодо формування соціокультурних цінностей у студентів, узгодженню власних поглядів на формування цих цінностей, виявленню стійкої спрямованості щодо організації процесу формування соціокультурних цінностей у студентів; опанування педагогів інтерактивними формами і методами та діагностикою щодо визначення рівня сформованості соціокультурних цінностей у студентів.

У нашому дослідженні було визначено, що серед студентів пріоритетними були такі активні форми та методи просвітницької діяльності, як лекції, бесіди, дискусії тощо, а також такі методи організації діяльності, спілкування та формування позитивного досвіду, як сюжетно-рольові ігри, тренінги, мозковий штурм, сучасні арттехнології та інші.

Теоретичні (семінари, бесіди, лекції, викладання спецкурсу) форми та методи були орієнтовані на зацікавлення молоді до вивчення соціокультурних цінностей, активізувавши приховані в неї потреби і мотиви; надання необхідної теоретичної інформації про цінності. Експериментальна робота підтвердила, що студент, який має знання у сфері соціокультурних відносин, відчуває впевненість у завтрашньому дні, що допоможе йому стати гідним членом суспільства. Теоретична підготовка була націлена на сукупне накопичення знань і вражень, моральних оцінок та почуттів.

Практичні (рольові ігри, тренінги, диспути, арттехнології, робота клубів, творчих об'єднань) активізували духовно-моральні якості і навички практичної діяльності студентської молоді, що впливають на перетворення знань, почуттів і оцінок в особисті переконання, вміння і навички у процесі взаємодії особи й суспільства.

Рефлексивні форми та методи (метод незакінченого речення, мінітвір, усне опитування, анкетування) спрямовували студентів на аналіз і самоаналіз щодо розуміння поняття «соціокультурні цінності». Під час рефлексії здобуті знання коригувалися і закріплювалися.

Кожний етап процесу формування соціокультурних цінностей у студентів містив стимулювально-спонукальний або комунікативний елемент діяльності. Творча діяльність у клубах,

гуртках ґрунтувалася на встановленні доцільних, доброзичливих стосунків, порозуміння і взаємоповаги між суб'єктами освітнього процесу. Розвивальне творче середовище допомагало їм швидше досягнути запланованого результату, збагачувало духовну та пізнавальну сферу. Педагог засобами виховних ситуацій впливав на процес взаємодії з об'єктами спілкування та пізнання; отримував відгук вихованців на свій педагогічний вплив.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі. У процесі аналізу наукової літератури ми виокремили такі компоненти соціокультурних цінностей студентів закладів фахової передвищої освіти: когнітивний (смысловиттєві цілі особистості, що обумовлюють ідеали, переконання, інтереси в процесі всієї життєдіяльності); емоційно-ціннісний (емоційно-оцінне ставлення молоді до себе, до інших членів суспільства, до навчання, до Батьківщини тощо); поведінковий (дотримання моральних норм і цінностей у повсякденному житті, норм і правил міжособистісної взаємодії в різних соціальних умовах). Зазначені вище компоненти взаємодіють між собою, взаємозалежні і функціонують як одне ціле.

З метою перевірки рівнів сформованості соціокультурних цінностей студентів ми розробили діагностичний інструментарій, який включає критерії, показники, рівні та методики. Критеріями обрано: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий; рівні – низький, середній, високий; підбрано науково апробовані методики: «Вивчення ціннісних орієнтацій» (автор М. Рокич), анкета «Сформованість соціокультурних цінностей» (автор Е. Заредінова).

Визначено зміст формування соціокультурних цінностей студентів в освітньому процесі закладі фахової передвищої освіти, що охоплює вивчення соціокультурних цінностей та корекцію хибних уявлень про ці цінності; визначення своєї ідентичності та самоусвідомлення; вироблення навичок толерантного ставлення і позитивної рефлексії у процесі міжкультурної взаємодії в суспільстві.

Отже, заклади освіти відповідальні за формування цінностей молоді, і їхня робота може суттєво впливати на подальший розвиток суспільства. Правильно сплановане навчання, спрямоване на формування соціокультурних цінностей, може сприяти створенню більш гармонійного і розвиненого суспільства.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективами подальшої наукової роботи є проведення експериментального дослідження перевірки ефективності застосування нових форм, методів. Вивчення закордонного досвіду формування соціокультурних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артимонова Т. П. Ціннісний дискурс студентської молоді в період ринкових та демократичних трансформацій: дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.10 / Т. П. Артимонова; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2011. 175 с.
2. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.
3. Заредінова Е. Р. Культурні та особистісні цінності: логіка взаємозв'язку. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського*, (Серія: «Педагогічні науки»). 2017. № 2 (57), С. 197–201.
4. Пономаренко Я. І. Особливості впливу соціокультури на формування особистості. *Міжнародна наукова конференція «Дні науки філос.ф-ту – 2012»: Матеріали доп. та виступів (18–19 квіт., 2012 р.)*. Редкол. А. Є. Конверський. Київ: Видав.-полігр. центр «Київський університет». Ч. 3. С. 122–123.
5. Москаленко О. В. Структурні компоненти ціннісносмыслові сфери особистості. *Вісник НТУУ „КПІ”*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2013. Вип. 1. С. 91–98.
6. Ярошенко А. О. Ціннісний дискурс освіти: монографія. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. 156 с.
7. Boroch R. A formal concept of culture in the classification of Alfred L.Kroeber and Clyde Kluckhohn. *Analecta*. Т. XXV. Vol. 2, 2016. P. 61–101.
8. Rokeach M. The nature of human values. New York: Free Press, 1973. 438 p.

9. Parsons T. The social system (Routledge sociology classics). Taylor & Francis Group. 2005. 448 p.

REFERENCES

1. Artimonova T. P. Tsinnisnyi dyskurs studentskoi molodi v period rynkovykh ta demokratychnykh transformatsii: dys. ... kand. filosof. nauk: 09.00.10 / T. P. Artimonova; Nats. ped. un-t imeni M. P. Drahomanova. Kyiv, 2011. 175 p. [in Ukrainian].
2. Bekh I. D. Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnosti : monohrafiia. Kyiv – Chernivtsi : «Bukrek», 2018. 320 p. [in Ukrainian].
3. Zaredinova E. R. Kulturni ta osobystisni tsinnosti: lohika vzaiemozviazku. Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu im. V. O. Sukhomlynskoho, (Serii: «Pedagogichni nauky»). 2017. № 2 (57), P. 197–201. [in Ukrainian].
4. Ponomarenko Ya. I. Osoblyvosti vplyvu sotsiokultury na formuvannia osobystosti. Mizhnarodna naukova konferentsiia «Dni nauky filos.f-tu – 2012»: Materialy dop. ta vystupiv (18–19 kvit., 2012 r.). Redkol. A. Ye. Konverskyi. Kyiv: Vydav. polih. tsentr «Kyivskiy universytet», Ch. 3, P. 122–123. [in Ukrainian].
5. Moskalenko O. V. Strukturni komponenty tsinnisnosmyslovoi sfery osobystosti. Visnyk NTUU „KPI”. Filosofiia. Psykholohiia. Pedagogika. 2013. Vyp. 1. P. 91–98. [in Ukrainian].
6. Yaroshenko A. O. Tsinnisnyi dyskurs osvity: Monohrafiia. Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova, 2004. 156 s. [in Ukrainian].
7. Boroch R. A formal concept of culture in the classification of Alfred L.Kroeber and Clyde Kluckhohn. *Analecta*. T. XXV. Vol. 2, 2016. P. 61–101. [in English].
8. Rokeach M. The nature of human values. New York: Free Press, 1973. 438 p. [in English].
9. Parsons T. The social system (Routledge sociology classics). Taylor & Francis Group. 2005. 448 p. [in English].

Матеріал надійшов до редакції 18.09.2023 р.